

CONGRÈS DEL PEN A DUBROVNIK (HVAR) Abril de 1993

TRADUIR PER CONÈIXER, ESTIMAR I ENRIQUIR-SE
Isidor Cònsul

Benvolguts amics:

Vull agrair, d'entrada, la gentilesa dels organitzadors del congrés per haver-me convidat a participar en el diàleg d'aquesta taula, tot i que tinc el convenciment que no sabré aportar res de nou al tema que ens hi aplega. En primer lloc perquè el món de la traducció no és, de manera estricta, objecte del meu treball quotidià i, per un altre costat, perquè tinc la impressió que és un tema força debatut i, en termes generals, em penso que ja s'ha dit tot el que es podia dir sobre la traducció.

Pel que conec de les literatures que transito habitualment, abunden les reflexions sobre els aspectes més diversos de la traducció i potser per això em sembla que ja s'ha teoritzat abundantament sobre la bondat i l'eficàcia del diàleg entre cultures que suposa l'exercici de traduir. En una línia similar, diria que també han estat molt tractats els problemes tècnics de la traducció i les dificultats que se'n deriven. Són reflexions que acostumen a tenir com a eix el tòpic del "traduttore, tradittore" en el sentit que no hi pot haver mai una traducció que sigui del tot fidel a l'original perquè cada llengua és un món complex amb una paleta singular i una gamma peculiar de colors, de sons i de matisos. Són debats, al meu entendre circulars, potser reiteratius, amb una certa tendència a enumerar errors i que discuteixen si és millor la fidelitat a l'original o bé que el text traduït funcioni amb fluïdesa i coherència en la llengua de recepció. Potser per aquesta raó els més meticulosos defensen que, en alguns casos i sobretot en poesia, no s'ha de parlar de traduccions sinó més aviat de versions i que el traductor esdevé, en aquests casos, un re-creador del text literari.

Ara bé, tot i les dificultats tècniques que es plantegen i malgrat els problemes que puguin sorgir, difícilment trobareu ningú que no defensi la bondat i l'eficàcia de les traduccions com a eina de diàleg entre les cultures i com a mitjà que ajudi a remarcar els verbs que he posat al títol d'aquest paper: traduir per conèixer, per estimar i per enriquir-se.

Fàcilment, doncs, us haureu adonat que fins ara no m'he mogut gens d'allò que són els tòpics i els llocs comuns entorn de la traducció. Remarco que no crec que pugui aportar res de nou a la taula, ni des d'una perspectiva tècnica ni tampoc cap enriquiment de la reflexió general respecte del tema. De tota manera, no voldria que aquesta declaració de principis fos considerada negativa i per això miraré de sotmetre a la vostra consideració alguns plantejaments de tipus pràctic, vinculats a la feina del "Comitè de Programa, Traduccions i Drets Lingüístics" del PEN Internacional i també com a testimoni d'una literatura, la catalana, que té i ha tingut sempre molt clar el paper fonamental de les traduccions en el diàleg entre cultures. Repeteixo que es tracta de plantejaments pràctics, potser perquè una de les virtuts que se'ns atorga als catalans és el pragmatisme i l'afany, sobretot, de construir realitats tangibles.

Potser ja sabeu que el Centre Català del PEN és un dels més vells dins del PEN Internacional. Fou creat l'abril de 1922 i aquests dies acabem de fer els setanta-un anys. Pel que sabem de la nostra pròpia història, ha estat un centre que, en la mesura que li ha estat possible, s'ha distingit per la seva activitat solidària i dinàmica dins del PEN Internacional. I miraré de concretar-ho en l'aspecte que ens ocupa, el de les traduccions. A mitjan de la dècada dels setanta nasqué el comitè que ara s'anomena de "Programa, Traduccions i Drets Lingüístics". De bon començament era només "Comitè de Programa i Traduccions" i l'afegitó de

"Drets Lingüístics" va sorgir a conseqüència d'una reunió extraordinària del comitè, a Andorra, el desembre de 1988. Bé, allò que m'interessa remarcar és que, així que va nèixer el "Comitè de Programa i Traduccions", el Centre Català es plantejà la necessitat de ser-hi actiu i afavorir-hi, sobretot, l'intercanvi de traduccions entre les literatures que anomenem d'àmbit restringit. Potser no es tracta de l'expressió més afortunada però, per entendre'ns, les literatures d'àmbit restringit, ara mateix, són totes les del món llevat de la mitja dotzena escassa que podem titllar de majoritàries. Si deixeu a una banda les literatures en llengua anglesa, francesa, alemanya, espanyola, portuguesa i italiana, la resta, són literatures d'àmbit restringit, minoritzades o en procés de minorització. Cultures que sovint sorprenen amb joies literàries d'un valor excepcional i que, quan volen mostrar-les al món, es troben amb molts més problemes operatius que no pas les literatures majoritàries que he citat. I no es tracta, només, dels problemes normals per accedir als circuits de la traducció o de les dificultats lògiques per haver de competir en els mercats i fires internacionals. No. El problema és més gruixut perquè, massa sovint, es un problema de desconeixement i d'ignorància d'aquestes literatures. En termes mercantils són productes que no interessin perquè no es coneixen. I tenen dificultats de traducció, però no en funció dels seus valors literaris sinó per pur desconeixement. Els mercats aposten sobre segur, defugen el risc i juguen, en general, les cartes conegudes. Per la mateixa raó tampoc no és gens d'estrany de trobar traduïdes a diverses llengües obres franceses, o angleses, o espanyoles caracteritzades per la seva mediocritat, mentre que peces més suggestives i interessants de la literatura sueca, croata, neerlandesa, catalana, eslovena o danesa esperin anys i anys, orfes de qualsevol oferta de traducció.

Conscient de l'abast del problema que plantejo, el Centre Català del PEN, aquests darrers vint anys, ha mirat d'orientar una part del seu treball a fomentar el coneixement entre les literatures d'àmbit restringit. Una mostra d'aquesta activitat són alguns projectes d'intercanvi literari, malauradament no tots convertits en realitat, amb diferents literatures. Al llarg d'aquests anys, per exemple, hem bescanviat projectes de traducció amb el PEN neerlandès i amb el PEN eslovè. I en tenim de pendents o en procés de realització amb el PEN Portuguès, amb el d'Israel, amb el de Puerto Rico, amb els Occitans, entre altres. L'objectiu, doncs, és fomentar la traducció per ajudar a conèixer aquelles realitats literàries l'accés a les quals acostuma a ser més difícil pels problemes de mercat que he assajat d'apuntar. I és aquí on diria que el PEN Internacional pot jugar un paper important. A Andorra, l'any 1988, a la reunió extraordinària del "Comitè de Programa i Traduccions", es va demanar que s'estudiés si era possible una funció tutorial del PEN Internacional per afavorir i protegir aquests projectes d'intercanvi de traduccions bilaterals sorgits de la iniciativa dels diferents centres PEN. Per les raons que sigui és una iniciativa que ha quedat aparcada i, que jo recordi, no se n'ha tornat a parlar més. Personalment, em penso que era una bona idea i valdria la pena d'estructurar-la en la forma d'un projecte operatiu. En essència es tracta de demanar que el PEN Internacional, potser a través del "Comité de Programa, Traduccions i Drets Lingüístics" vetllí, protegeixi i esperoni aquestes iniciatives bilaterals de traducció mútua. I que faci possible la creació d'un senyal o una marca de prestigi que els faci de paraigua protector. Es a dir, en el sentit que aquests intercanvis es puguin inscriure com el resultat d'una política de traduccions afavorida pel PEN Club Internacional i, de manera subsidiària, per la UNESCO.

Aquesta és, en essència, la meua proposta. Recuperar una vella idea sobre les traduccions i insistir perquè el PEN Internacional la faci seva. Una actuació d'aquest tipus podria sistematitzar nombrosos projectes de traducció i contribuir a que fossin més conegudes les literatures que en diem d'àmbit restringit. Traduir per conèixer. I conèixer per estimar i enriquir-se.

I tinc por que potser no quedi prou clar el darrer verb, enriquir-se, en el sentit que voldria atorgar-li. Mireu, en els darrers anys, la cultura catalana que s'ha mostrat especialment sensible i activa en els afers de la traducció en el doble moviment que suposa: rebre literatura estrangera i mirar de potenciar, món enllà, la pròpia literatura. Certament s'ha traduït molt, al català, no sempre amb la qualitat que seria desitjable, però, a Barcelona, ja no és cap novetat que moltes obres i autors de moda siguin traduïts abans al català que no pas a l'espanyol. Vull dir que el mateix esforç de la literatura catalana per sortir de casa i projectar-se món enllà s'ha contrabalança en un importantíssima feina de recepció d'altres literatures. I algú fins i tot es pot preguntar: per a què serveix un esforç tan considerable en una cultura més aviat petita ?. Les respostes són dues: la primera es la voluntat de demostrar l'operativitat de la llengua catalana com a eina receptora d'obres literàries d'arreu del món. La segona és el tret d'enriquiment i de comparació amb els paràmetres i referents de la pròpia literatura. Es tracta de traduir per enriquir-se, de rebre per no aïllar-se i de potenciar els estímuls que venen de fora per esperonar el propi procés creador en català. Traduir, doncs, com una acció de diàleg i de pedagogia, un exercici que ens fa sortir de la pròpia closca i ens obliga a obrir les finestres a la realitat del món exterior. Qualsevol literatura moderna ha de practicar aquest doble moviment: treballar pel

seu reconeixement exterior i ser receptora dels beneficis que suposa conèixer altres literatures. Només així es pot establir un autèntic diàleg amb el món. Aquest és l'enriquiment al qual feia referència. Traduir per còneixer, per estimar i per enriquir-se.

Isidor Cònsul